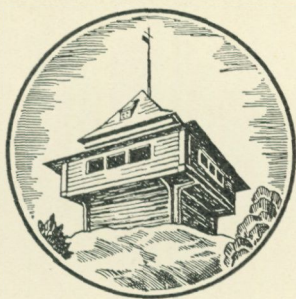

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 1938

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1938

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Omslagets första sida med motiv från Dalagården på Skansen efter fotografi av Olof Ekberg; sista sidan med interiörbilder från Glashyttan på Skansen efter fotografier av Ateljé Wahlberg.

Tryckt hos

Tryckeriaktiebolaget Thule, Stockholm 1938

TAKHUV OCH TAKKAM

av Sigurd Erixon

Svenska tak ha som bekant i äldre tider mycket ofta varit av trä och äro så i många orter ännu. När täckmaterialet hade formen av vedkluvor, bakar eller bräder, begagnade man om möjligt icke något annat fäste än en stödplanka nere vid takfoten eller också något slags hopknäppning över ryggåsen. I sistnämnda fall kom takveden att skjuta upp över ryggåsen och fick då där gärna gestalten av sicksackställda ryggborst. I det förra fallet har den ofta tett sig som en snedställd kam, bildad av det ena takfallets överskjutande överkant. Förutom dylika mer eller mindre regelbundna ryggningstyper finnes en annan mera samlad och skyddande, den med takhuv. Den är oförenlig med skrymmande ryggåsknäppningar och förutsätter antingen fotplanka — "täckja" — eller också att takveden blir fäst med tränaglar, spik eller tyngder.

En "huv" av bräder eller plåt har ju ända fram till nutiden allmänt nyttjats över ryggåsen på takformer av såväl äldre som yngre art, och lika mycket i kombination med vedtak som med spån eller tegel. Det finnes emellertid också huvtyper av äldre och mera exklusiv art, bildade av en urgröpt stock. Sådana stockhuvar träffar man numera dock endast inom mycket begränsade områden.

Vid resor i landets olika delar har jag sökt efter dessa detaljer för att kunna fastställa utbredningen och gränserna för de olika typerna. Till en början skola vi då hålla oss till den form, som är karakteristisk för landets nordliga delar: den på stockens undersida vinkelformigt urgröpta huven. Efter att —

med några få undantag — förgäves ha sökt denna i Dalarna, Härjedalen och södra Jämtland, stötte jag vid färd norrut först på den i Häggenås, Laxsjö och Hammerdals socknar i norra Jämtlands samt i Åre i detta landskaps västra del.

I Storchögens by i Häggenås socken iakttog jag sålunda år 1936 ganska många tak, både på boningshus, härbren, stall, lador o. s. v., vilka hade en dylik "huv" bestående av en lätt urgröpt stockhalva, såsom bild 1 a visar. Bräderna från båda sidor av taket möttes över ryggåsen, och över den spricka, som där bildades, var huven välvd och skyddade på så sätt effektivt mot regn och väta. Huven var här ett slags yttre dubbling av ryggåsen men utan dess bärande funktioner. Takbräderna voro ibland spikade och lagda "på lock", bild 2. De lågo sålunda inte jämnt, utan i två växlande skikt, men de sidoöppningar, som därigenom bildades, hade föga att betyda. Stockhuven var fäst med kraftiga tränaglar, som från huvens topp gingo ned genom ryggåsen, så att de även blevo synliga invändigt på dess undersida, bild 2. På huvens översida stucko de då upp som små, stundom prydligt tillskurna knoppar, synliga på långt håll. Jag räknade i en del fall till fyra eller fem stycken längs en takrygg. Det uppgavs, att man brukade kila fast dem med trästickor. I en del yngre hus var anordningen mera slarvigt genomförd, och naglarna kunde också vara grova järnspikar. I Hammerdals socken såg man takhuvar med synliga nagelhuvuden i snart sagt varenda by, och de visade sig också vara utbredda inom nordspetsen av Ångermanland fram till Lapplandsgränsen. I södra Lappland tycktes de däremot vara mycket sällsynta. Jag konstaterade dock några få fall i Vilhelmina socken. Ytterbetäckningen på dessa tak var överallt bräder eller spån. Individuellt sett voro de knappast i något fall äldre än från 1800-talet, men traditionsvis angåvos de dock överallt representera en ålderdomlig typ. I Norrbottens kustland och särskilt i Piteåtrakten märkte jag ett nytt område med en dylik intensifiering i förekomsten, erinrande om den i Nordjämtland.

Stockhuven begagnas eller har till helt nyligen begagnats litet varstans inom den fasta bebyggelsen i Lappland och i

Bild 1. Stockhuvar.

a) Storhögens by, Häggenås socken, Jämtland. b) Hakkola, Töysä, Österbotten, Finland.

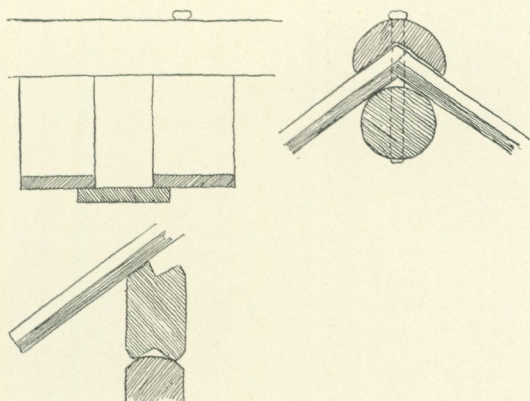
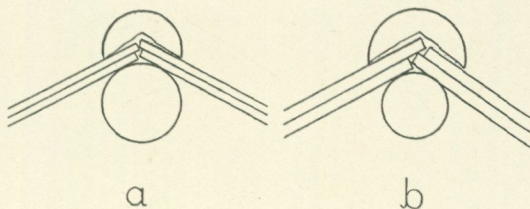

Bild 2. Stockhuv och detalj av bräddtak i bastu i Hammerdals socken, Jämtland.

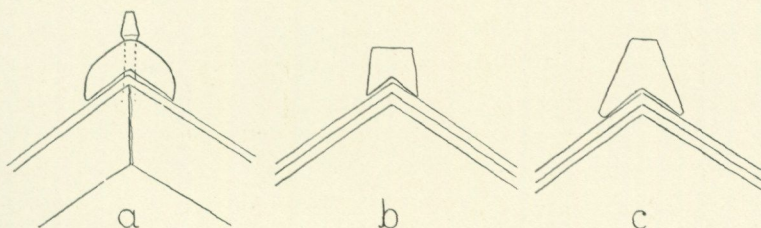

Bild 3 a—c. Stockhuvar av olika former. a) Med tränagel. Boningshus i Storhögens by, Häggenås socken, Jämtland. b) Uthus. Gråträsk, Piteå socken, Norrbotten. c) Uthus. Pitijärvi, Jukkasjärvi socken, Lappland.

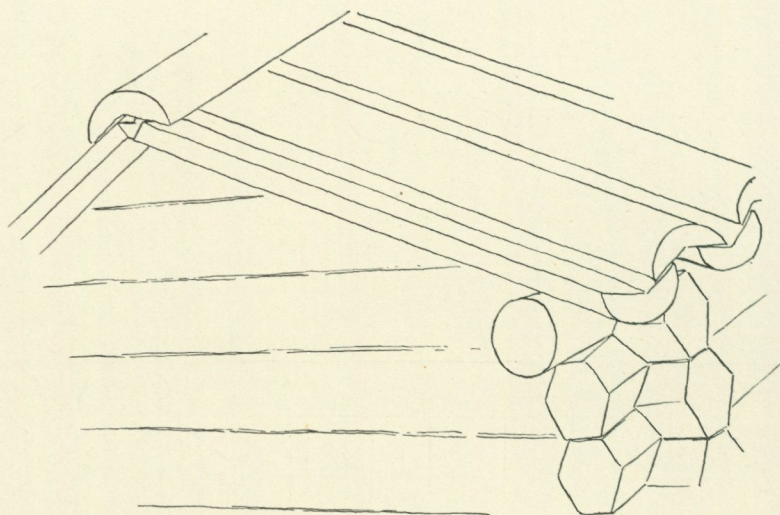

Bild 4. Vedtak med rännformiga kluvor och rännformig stockhuv. Lada. Keuru socken, Österbotten, Finland. Teckning av O. Homman 1934.

Norr- och Västerbotten, bild 3, men ojämnt och i allmänhet ganska sporadiskt, utom i en del centra. Förutom de nämnda tyckes den gruppera sig i mer eller mindre glesa kolonier kring Ångermanälvens övre flodsystem, kring Skellefteälvens källsjöar, såsom i Arjeplog samt slutligen vid Kalixälven och i Tornedalen. Sannolikt är kartan bild 7 icke fullt rättvis mot Tornedalen. De belägg, som jag för tillfället kunnat dokumentera, ha visserligen blivit inlagda på kartan, men den får endast tolkas så, att den markerar existensen, ej den verkliga graden av stockhuvens förekomst.

Konstruktivt sett gäller i allmänhet den beskrivning, som jag givit från Häggenås, men toppnaglarna äro inte alltid så klart synliga, och åtskilliga av de stockhuvar, jag såg i kustlandet, särskilt i Piteåtrakten, representerade ett ganska sent degenerationsstadium, om man får döma av allmänt konstruktiva skäl, ty de voro fyrkantiga, stundom kvadratiska i genomskärningen, och lågo med plansidorna horisontellt och vertikalt i förhål-

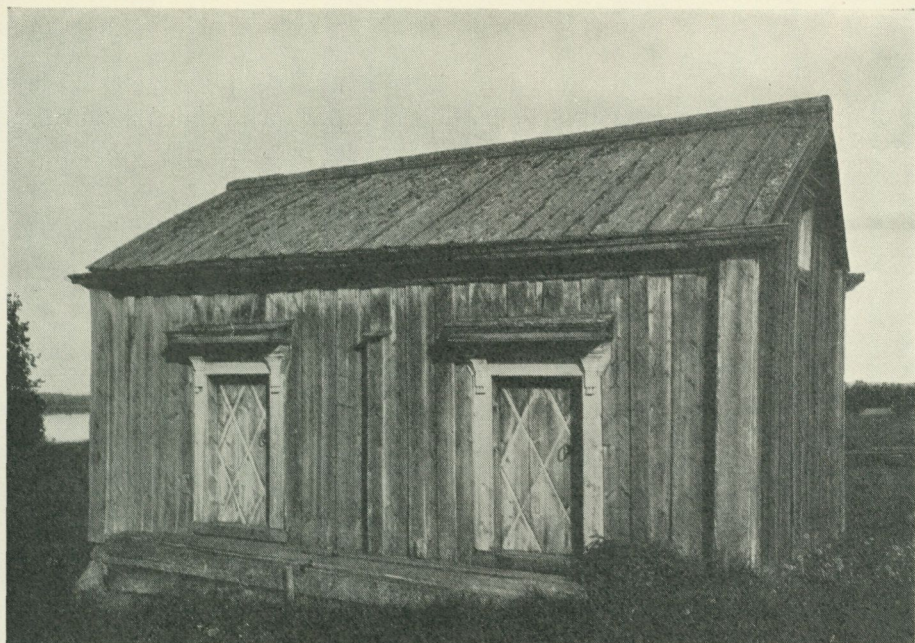

Bild 5. Bodlänga. Ede by, Hamnardals socken, Jämtland. Foto förf. 1917.

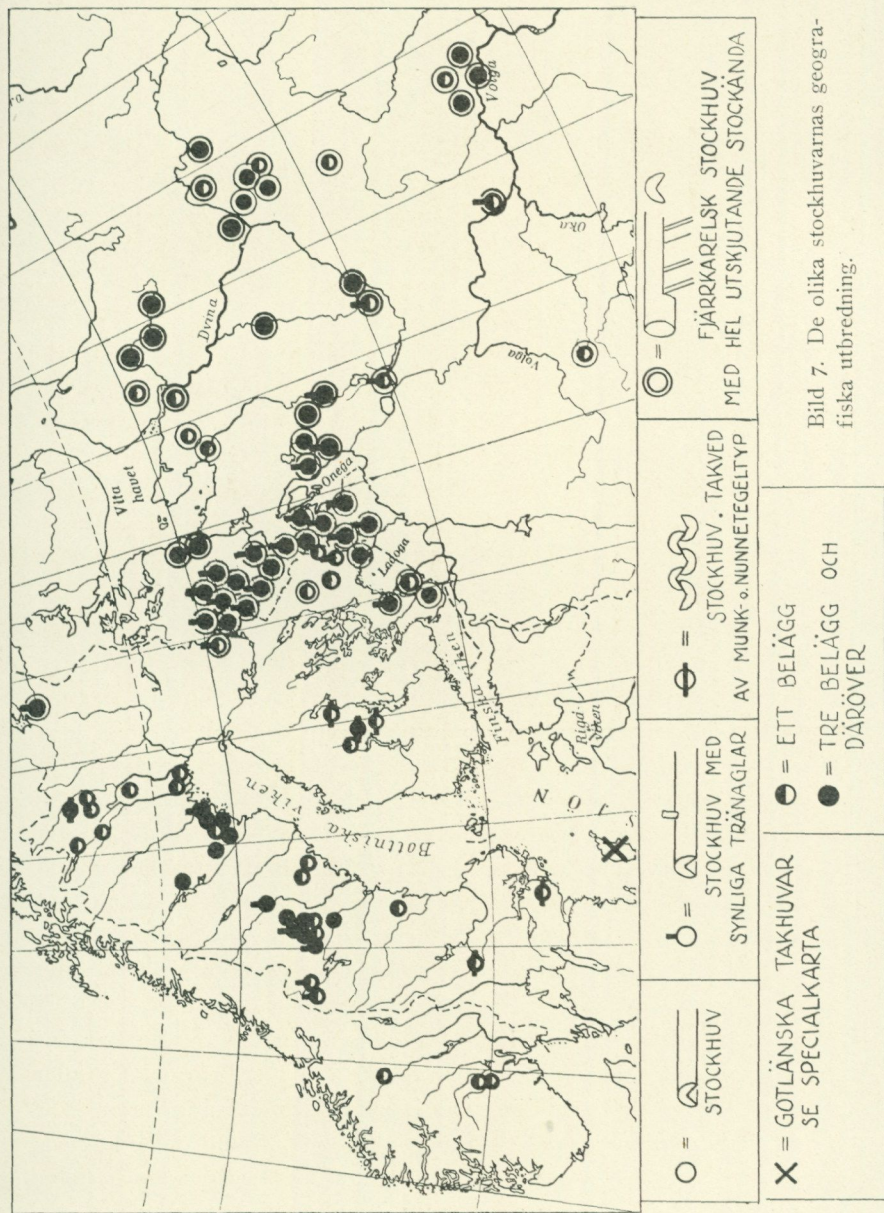

Bild 6. Stolpbod och vagnslider med spåntak och stockhuv. Gråträsk by, Piteå socken, Norrbotten. Foto A. Nyman 1936.

lande till marken och hade stundom till och med ett bräde spikat som ett slags tak på den horisontella översidan, bild 6. De äldre stockhuvarna brukade i stället ha rund eller trekantig översida. Icke på ett enda av dessa profana hus har jag däremot sett någon särskild kam eller något kamornament ovanpå huven, och i allmänhet saknades också prydnader eller överbyggnader vid gavelnockarna. En stockhuv av samma slag som de norrländska har nyligen påträffats på en smedja på Sollerön i Dalarna och krönte förr kyrkogårdsmurarna vid Trönö i Hälsingland.

I Tornedalen får man ibland se takhuvur i form av en stjälpt träränna med såväl urgröpnings- på undersidan som ryggsidan rundade. Denna form tyckes höra ihop med takved, som genomgående är utformad på detta sätt. Takvedsklurvorna kunna då i sin sammanläggning ganska nära erinra om munk- och nunnetegel, ehuru de överallt bilda hela stycken från huven ända ned till takfoten, bild 4. Denna form kan man påträffa på ett eller annat ställe även söder om det nordliga utbredningsområde, som jag här skisserat. Sålunda känner jag några tak med detta slags huv och sådana klurvor i Nås i Dalarna och på grundval av en äldre mans uppgifter ur minnet även från Lästringe socken i Nyköpingstrakten. Takvedsklurvor av detta slag, s. k. "rännor", ha bland annat förekommit i Salems socken i Stockholms närmaste omgivning. Det är möjligt, att teglet verkligen en gång inspirerat formen, ehuru häremot talar kanske i någon mån, att den ganska mycket förekommit också i Finland, särskilt i sydöstra Österbotten och angränsande delar av Tavastland samt i Karelen.

Förutom dessa rännformiga huvur i Mellansverige, som möjligen äro av yngre härstamning, finnas typer, som blott till det yttre likna en stockhuv, nämligen i nedre Ångermanland samt i Hälsingland och Värmlands finnbbygder, men i båda fallen gäller det endast ofullgångna former av primitiv art med stocken nedsjunken i springan utefter ryggåsen mellan takbräderna, varigenom den ej kan ge det skydd, som motiverar benämningen takhuv, bild 8. Jag räknar i stället dessa fall som ett slags pri-

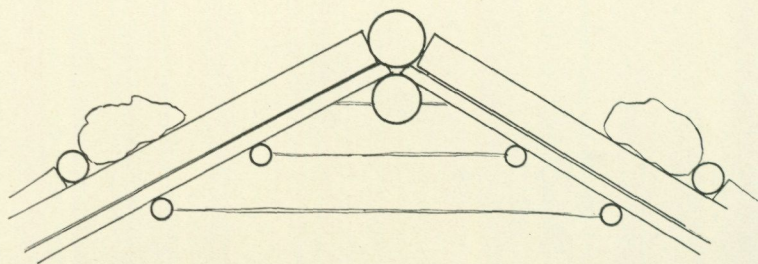

Bild 8. Vedtak med stockformig utfyllnad över ryggåsen. Pörte. Dammstugan, Örtjärnshöjden, Lekvattnets socken, Värmland. Nu på Skansen.

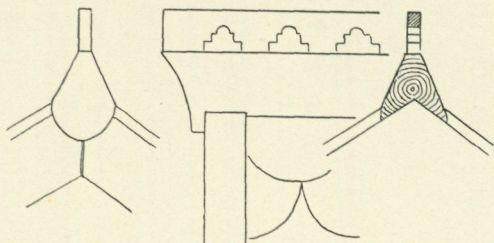

Bild 9. Takhuv, "tagkjö", med genombruten kam. Stabbur. Nedre Björnstad, Vaage, Norge. Efter H. M. Schirmer i Aarsberetning 1905.

mitiva kammar. Genom den reduktion av de sydligare fallen, som sålunda kunnat göras, framträder stockhuvens utbredningsområde klarare. Sydgränsen markeras huvudsakligen av Indalsälven, och företeelsen är alltså åtminstone numera av klart nordsvensk karaktär.

För bedömande av stockhuvens härkomst och ålder blir det nu av betydelse att få fastslaget i vad mån den förekommer eller varit utbredd i Norge och Finland. Ett fullt klargörande svar härpå kan tyvärr icke ges för närvarande, emedan detaljundersökningar på geografisk bas rörande denna sak ännu icke äro gjorda i våra grannländer, eller i varje fall icke tillgängliga. Vad man vet är dock tillräckligt för att fastslå, att stockhuvens icke är en isolerad norrländsk företeelse, utan att den har full motsvarighet både i öster och väster.

På gården Nedre Björnstad i Vaage i Gudbrandsdalen konstaterade Herman M. Schirmer redan 1905 (i uppsatsen "Draghoveder" i Aarsberetning) på en stabbur en stockhuv, kallad "tagkjöl", bild 9. Den sköt fram över gaveln och var utåt be-

Bild 10. Stabbur med långspån och vinkelformigt urgröpt stockhuv. Underbärningen består av ryggås och fyra sidoåsar och därpå bräder. Spånen fasthållas med stentyngder. Tinnoiset, Telemarken, Norge. Foto A. Lindahl.

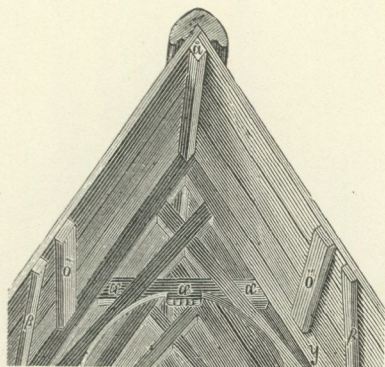

Bild 11. Sektion av Borgunds kyrka. Brädtak med takhuv. Efter L. Dietrichson, *De norske stavkirker*.

gränsad med en uppåtsvängd linje samt längs ryggen försedd med en ornamental kam, bestående av en dekorativt genombruten planka. En nästan likadan kamprydd huv har suttit på en grindöverbyggnad på Bjölsta i Heidal (Vreim i Aarsberetning 1929). I Telemarken finnas också stockhuvor men av samma enkla typ som i Nordsverige, bild 10.

Vända vi oss till Finland, återfinnes den enkla öppna stockhuvor av norrländsk typ i södra Österbotten invid Tavastgränsen, bild 1 b, samt med några spridda exemplar i Karelen. Även om man sålunda inte för närvarande har rättighet att ställa de norrländska stockhuvorna i direkt geografiskt samband med de norska eller finska, äro de mellanliggande avstånd dock icke större än att tidigare något sådant samband kan ha existerat. Detta blir så mycket mer sannolikt, när man tager hänsyn till att det härvidlag är fråga om Västfinland, som alltid uppehållit en nära kontakt med Nordsverige. Däremot äro stockhuvorna i östra Finland i allmänhet av något avvikande typ.

Den här skildrade huvtypen kan varken i Sverige eller Finland följas tillbaka till äldre perioder. Så mycket gynnsammare ställer det sig för Norge i detta hänseende. De norska stavkyrkorna ha nämligen i allmänhet varit försedda med just detta slags huv, bild 11 (jämför Dietrichson, Eckhoff och Aarsberetning, passim). På takstolssparrarna vilar här en i genom-

Bild 12. Stiglucka med spåntak och genombruten takkam. Byggnaden är medeltida men takbeklädnad från nyare tid. Kammen rekonstruerad i medeltida form före modern tid. Högs kyrka, Hälsingland. Foto H. Cornell.

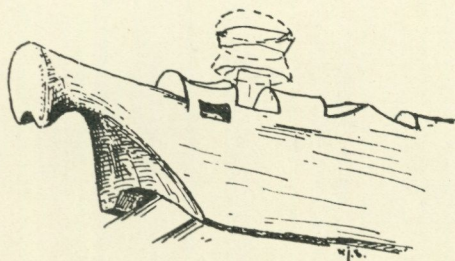

Bild 13. Stocktyp av karelsk typ å gravvård. Luvajärvi, Ryska Karelen. Efter Y. Blomstedt och V. Sucksdorff, Karelische Gebäude.

skärningen rombisk ryggås, som uppbär takbräderna, över vilkas möteslinje på ryggåsen den urgröpta stockhuvu är lagd. I allmänhet är huvu också påbyggd med en ornerad, längs ryggkanten löpande plank- eller gallerformig kam, som ibland är utförd i ett och samma stycke som huvu, men vanligen fäst ovanpå densamma. Vidnockarna avslutas huvu och kam med rikt utbildade, oftast uppsvängda ornament i djurform, även dessa särskilt tillsatta. Den överlagda, med ryggåsen parallella, enkelt urgröpta stockhuvu kan sålunda på skandinavisk botten följas tillbaka till medeltidens äldsta skede, och den har följaktligen i Norge, Nordsverige och södra Österbotten levat kvar i det folkliga byggnadsskicket som en relik, som sannolikt tidigare haft en betydligt vidare utbredning. Likartade huvar äro även kända i de norska vikingatidsskeppens gravhus (Sigurd Grieg i Viking 1937). Utanför Norden ha takkamrar av här beskrivet slag emellertid förekommit i Fjärrkarelen och Nordryssland. Principiellt skilda härifrån äro de talrika exempel på kammar, som utifrån kunna likna en stockhuv, men som i själva verket äro konstruerade på annat sätt och ej ha den skyddande funktion, det här är fråga om. Detta gäller bland annat de kamliknande stockar med intappade pinnar, som i östra Södermanland och på Vikbolandet i Östergötland begagnats på halmtaken för fasthållande av halmen över ryggåsen och där brukat bära benämningen "räv", vilket tydligen sammanhänger med det fornnordiska "ræfr", som också var beteckningen på kammen på de norska kyrkorna och helgonskrinen under medeltiden.

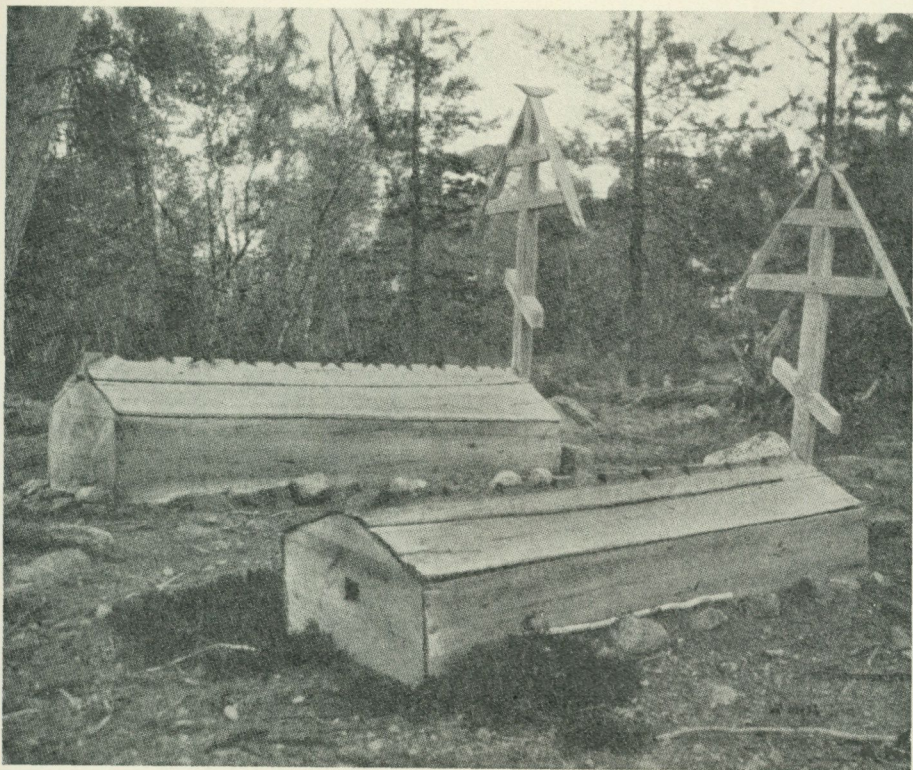

Bild 14. Gravhus med takkam, Petsamodistriktet, Finland. Efter Suenjel, Bilder från skolklapparnas land. Varje familj har på sitt område en egen begravningsplats. Skolterna äro grekiska katoliker. Gravhus av samma form ehuru ofta större äro vanliga i Karelen och ha funnits förr i östra Sverige.

Bild 15. Syrjänska bodar med vedtak och stockhuvor av samma typ som å bild 13. Krets Ust Sysolsk, Ryssland. Efter U. T. Sirelius, Die Herkunft der Finnen.

Den krönande dekorativa takkammen är för övrigt en allmän företeelse. Hos oss tyckes den i motsats till i Norge huvudsakligen ha varit begränsad till monumentalbyggnader eller till symboler av sådana, såsom kyrkor, gravmonument, relikskrin samt, om man får tro Sune Lindqvist (Fornvännen 1915), en gång även det forna hednatemplet i Gamla Uppsala. I Nord-sverige existera ännu många sådana kammar ehuru numera endast i sekundära, om också ej moderna efterbildningar, såsom på många kyrkor i Hälsingland, Härjedalen och Medelpad, jämför bild 12.

Av romanska takkammar i original finnas en del rester i behåll i Kumlabý kyrka på Visingsö samt i mera embryonal form i Garda kyrka på Gotland. Takkammens skiftande former och förekomst i allmänhet under medeltiden ha sammanfattande skildrats av Erik Salvén (Bonaden från Skog, sid. 60 ff.). För övrigt är den uppskjutande takkammen en gammal, inom hela det euroasiatiska området nyttjad arkitekturform, känd långt före vår tideräknings början och bevarad t. ex. i de berömda klippgravhusen i Lykien från omkring år 400 f. Kr., där kam-marna äro dubbla. Ej alltid går det emellertid att skilja kam-men från huven, emedan den förra kan vara så bred, att den verkligen får en skyddande funktion.

Det finnes vidare stockhuvar inom det nordiska området även av annat slag än de här beskrivna. Närmast de nordsven-ska står den karelska, så benämnd emedan den har sin rikaste utbildning och allmännaste utbredning i ryska och angränsande delar av finska Karelen. Den skulle enklast kunna karakteriseras som en på undersidan trågformigt urgröpt stock, ty i motsats till den mot ändarna öppna svenska rännformen är den sluten i ändarna. Den är lagd över kroppåsen, så att den nästan om-sluter den på översidan men har takbräderna inkilade emellan, bild 13. I ändarna låter man den gärna löpa ut i mer eller mindre konstnärligt utbildade former, vanligen med en uppåt-böjd båge på undersidan. Förutom i Karelen är denna huvform inom Finland påvisbar även hos skoltlapparna i Petsamo-di-striktet och begagnas ej blott på hus utan också på gravhus och

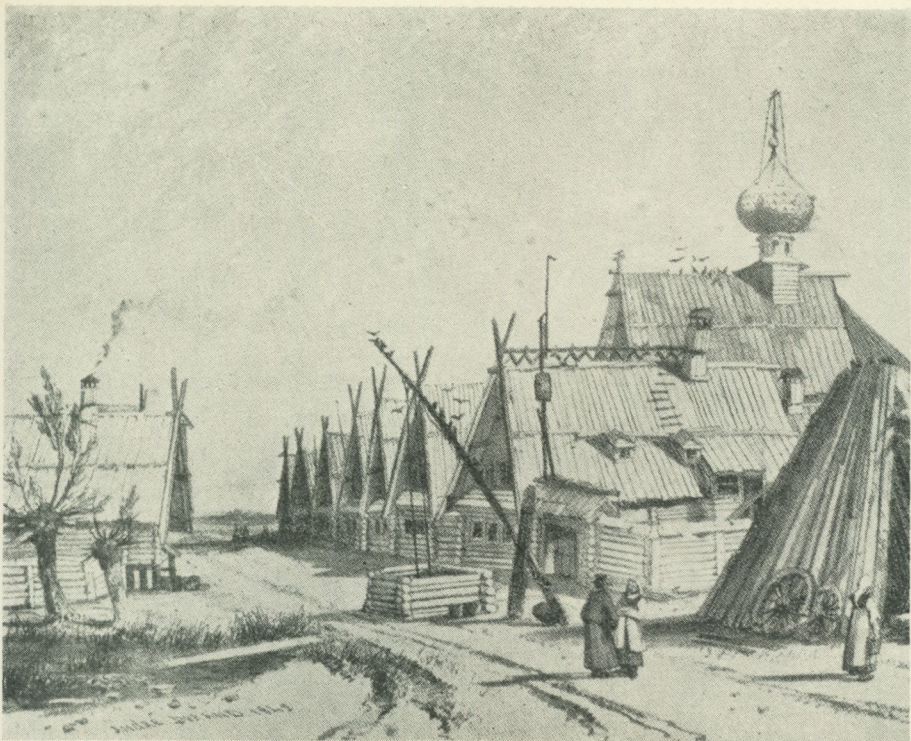

Bild 16. Hus med bräddtak och stockhuvar. På ett av husen genombruten kam. By nära Moskva. Litografi av A. Durand 1839. Efter G. Ferrari, *L'architettura rusticana*.

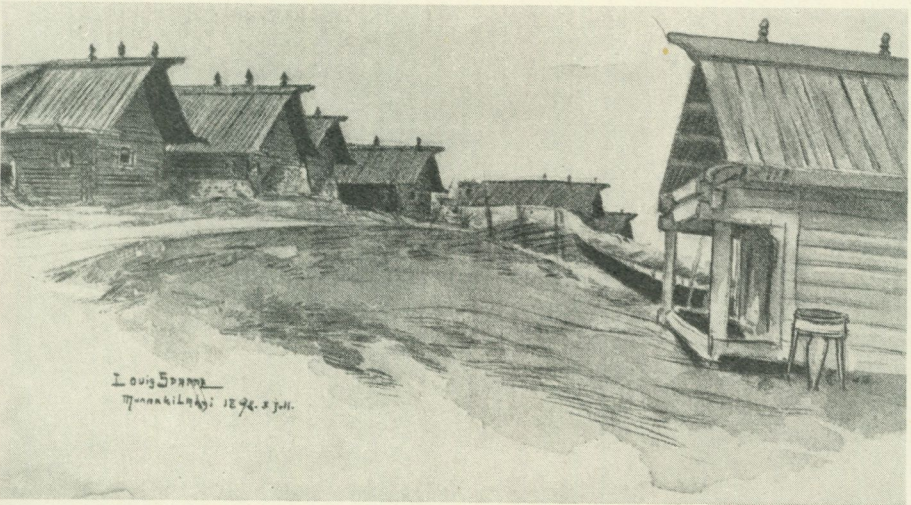

Bild 17. Hus med bräddtak och karelska stockhuvar med svarvade tränagelshuvuden. Munankilahti, Fjärrkarelen, Ryssland. Efter Louis Sparre, *Bland Kalevalafolkets ättlingar*.

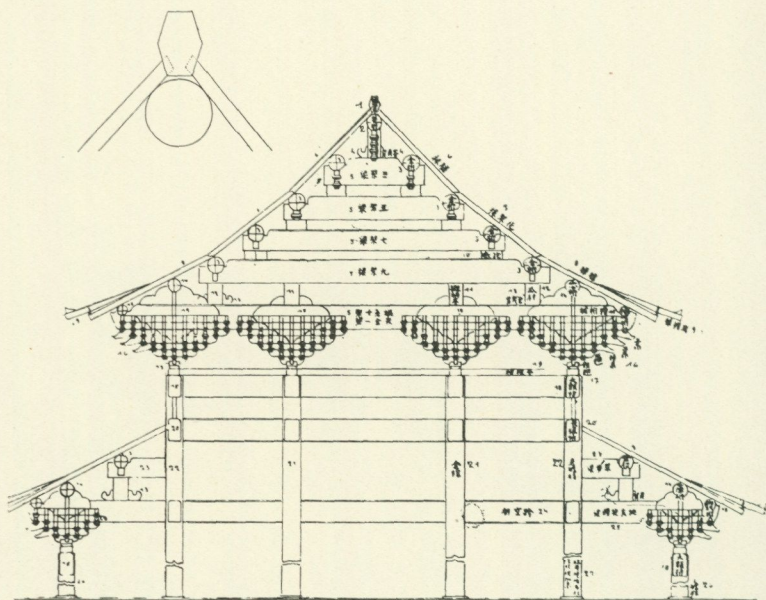

Bild 18—19. Kamliknande stockhuv å kinesisk tempelhall. Efter Rudolf Kelling, *Das chinesische Wohnhaus*, Tokyo 1935. Bild 19 visar en förstorad detalj av toppartiet.

gravkors, bild 14. Inom det storryska området är den utbredd mer eller mindre allmänt inom de närmast Finland liggande guvernementen alltifrån Archangelsk och söderut samt för övrigt, om ock med svagare frekvens mot öster, ända fram till Ural, bild 15. De sydligaste utlöparna ligga såvitt bekant kring Dnjeprs övre lopp och i trakterna närmast söder om Moskva. Den är sålunda på samma sätt som i Skandinavien begränsad till nordliga nejder och är karakteristisk för hela Nordryssland.

Märkligt nog återfinner man i Karelen, både i Finland och i Ryssland, samma slags tränaglar som i Norrland för huvens fastgörande vid ryggåsen, bild 17. Huvudena äro på dessa till och med oftare och rikare utbildade till ornamentala knoppar och spetsar, ja, stundom ha de vuxit upp till höga ståndare eller spiror, som, då de äro ställda i täta rader, kunna likna galler-

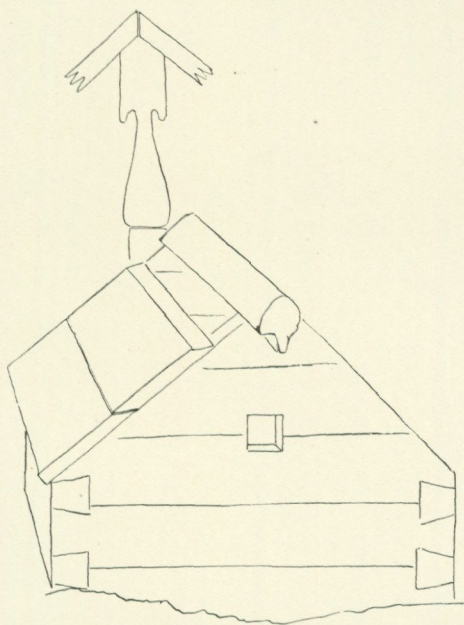

Bild 20. Gravhus och kors
med brädtak och takhuv.
Ryssland. Efter A. A. Bobrin-
sky, Volkstümliche russische
Holzarbeiten.

verk, och det skulle endast behövas en övre ramslå för att det hela skulle få gestalt av en verklig gallerkam. Äldre bilder från Moskva visa vackra exempel på fullt utbildade sådana kampryd-
nader med snedställda former på stockhuvar på borgarhusen, där man dock samtidigt vid gavelnockarna nyttjat korsvis över huven sammanknäppta gavelskidor, bild 16. Samma slags stock-
huv som på bondehusen, ehuru mestadels efter vad det tyckes utan knoppar, finner man också på träkyrkorna inom de nord-
ligare delarna av Ryssland, där knuttimring förekommer. Av dem ha många tillkommit under medeltidens senare hälft (jäm-
för till exempel Dietrichson, *De norske stavkirker*, sid. 102 ff.).

Om man alltså inte direkt kan kombinera den nordsvenska huvtypen med den karelsk-ryska, visa dock dessa knoppar, att ett visst samband måste ha funnits. Detta är icke ägnat att förvåna, då ju en mångfald andra drag inom den nordskandi-
naviska timringskulturen äro gemensamma med den karelska och storryska (jämför författaren i *Folkliv* 1937: 1).

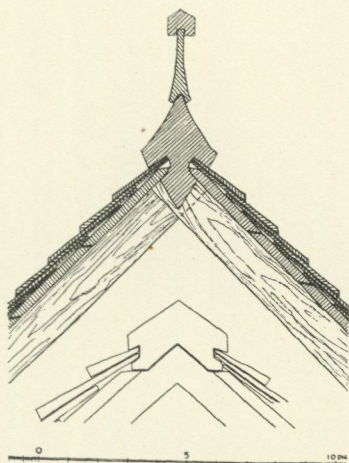

Bild 21. Upptill rekonstruktion av taknocken i Kumlabý kyrka. — Nedtill putsavtryck av romansk nockkonstruktion i Vreta klostets kyrka. Efter S. Curman, Två romanska träkonstruktioner, i Från stenålder till rokokó.

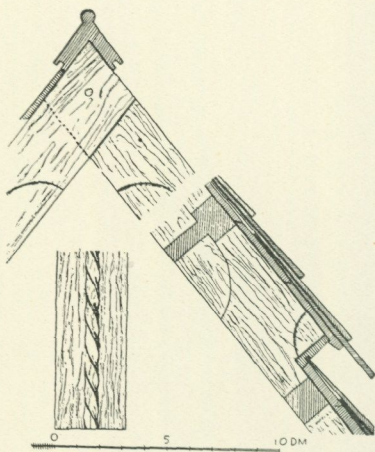

Bild 22. Äldre takkonstruktion. Garda kyrka, Gotland. Åshuven, som är uthuggen ur en stock, har en repstavliknande kam synlig ovanifrån på teckningen nedtill. Efter samma arbete som föregående bild.

Såvitt man nu kan se, äro de nyssnämnda knoppnaglarna emellertid lokaliserade till det karelska området. Antingen är nagelanordningen då en inom två områden bevarad reliktföreteelse, som tidigare haft vidare utbredning eller också måste den förklaras som karelskt inflytande på Nordsverige förmedlat genom handelsförbindelserna mellan Vita havet och det norrbottniska området, varifrån den väl spritts till norra Jämtland och angränsande trakter, medan stockhuven själf är en långt allmännare företeelse.

I Finska Karelen liksom på många ställen i Norddryssland och i Sibirien finnas små gravhus, vilka brukade placeras på gravarna, och som tyckas ha varit särskilt omhuldade inom den grekisk-katolska världen, ehuru en del enklare motsvarigheter (genom påverkan därifrån?) också funnits i östra Sverige (så kallade roder, rol eller stupa, det senare dock sannolikt en lärd

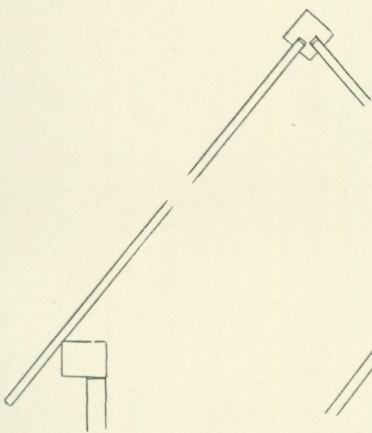

Bild 23. Stockhuv med nåt å la Kumlaby kyrka. Från en allmogebyggnad. Gotland.

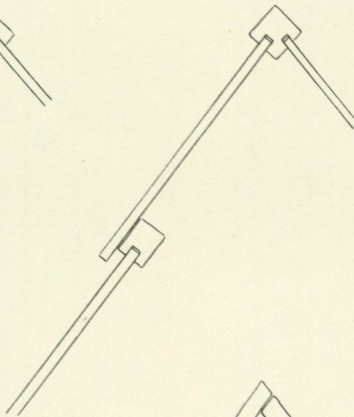

Bild 24. Stockhuv och avsatsstock, båda med nåt. Från en allmogebyggnad, Gotland.

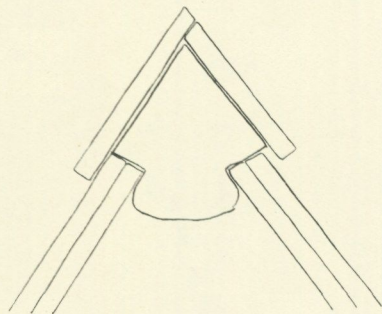

Bild 25. Bräddtak med stockhuv å boningshus av sten. Gogs, Lau socken, Gotland.

term). Åtminstone de östeuropeiska ha ofta varit försedda med stockhuv med eller utan kam, men i dessa små byggnader saknas alltid ryggås, och huven får därför fungera även i dennas funktion. Den vilar direkt på gavelröstena och är icke urgröpt trågformigt på undersidan utan i stället försedd med en fals i vardera långsidans nederkant, i vilka falsar takbräderna skjutas in i horisontell eller nedåtsluttande led, bild 20. Stockhuvens tvärsnitt kan i vissa fall erinra om stävens på en båt, vilket dock ej behöver tolkas annat än som en konstruktiv parallell på grund av likartade tekniska förutsättningar. Jag har sett sådana falsar för bordplankorna på t. ex. en kyrkbåt i Börjelsbyn i Nederkalix socken i Norrbotten och på Nydamsbåten från Slesvig från 200-talet e. Kr. (Acta Arch. I, sid. 14). En viss likhet härmed företer också en annan åshuv på gotländska stenhus, exempelvis i Gogs i Lau socken, bild 25.

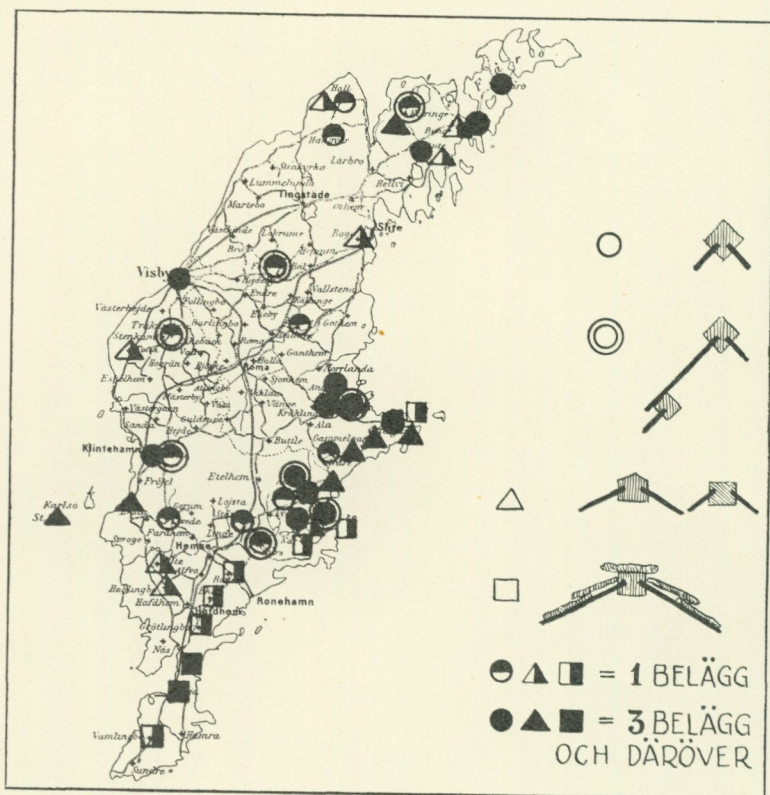

Bild 26. Gotländska stockhuvars utbredning.

Stockhuvar av här beskrivet slag saknas för övrigt i Sverige, men vi äga i stället en besläktad, rikare utbildad form i de med nåt försedda ryggåsarna eller åskammarna eller kanske åshuvarna — ty de fungera på en gång i alla tre funktionerna, som ryggkam, underlag och skydd — i de gotländska bondehusen och i en del romanska kyrkor på Gotland samt i Småland och Östergötland. Kyrkhuvarna i fråga ha nyligen behandlats av Sigurd Curman (Från stenålder till rokok, 1937).

Av största intresse är takhuven i Kumlabys kyrka på Visingsö. På takstolarnas toppar vilade här en ryggås med elegant in-

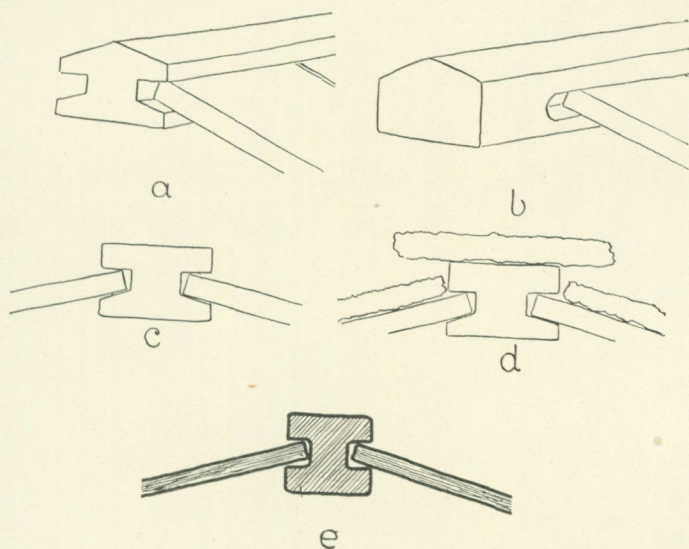

Bild 27 a—d. Olika gotländska takstockstyper. a—c. Brädtak. d. Brädtak med stenflis ("flistak"). e. Innertak i övervåning. Åsens by, Älvdalens socken, Dalarna.

svängd, diagonalställd rombisk genomskärning. I de nedåt vettande snedsidorna funnos nåtar, ofta rymliga nog för att passa in såväl de i horisontell led gående takbräderna (med samma sneda stötkanter som på de nyssnämnda gravhusen och lapska stolpbodarna) som det yttre täcket av takspån, bild 21. Denna åshuv var upptill skodd med en smal kam, som själv upptill avslutades med en pålagd, något bredare ramliknande kam. Enklare varianter fastän utan kam äro alltjämt typiska inom den existerande folkliga gotländska byggnadskulturen, ehuru konstruktionen numera i det närmaste är helt övergiven. Den uppträder i tre huvudvarianter, av vilka en med rombiskt tvärsnitt står den i Kumlaby bevarade närmast, bild 23. Takbräderna äro ibland lagda i avsatser, varvid de lägre sidoåsarna bruka vara försedda med nåtar, tjänliga till takvedens infällning och understödjande, bild 24. Denna typ kan ännu påträffas

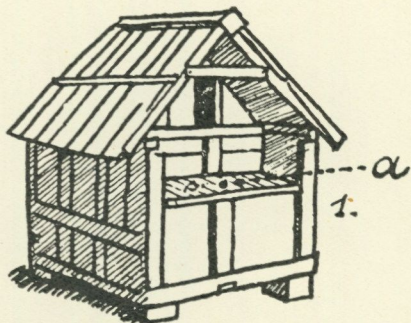
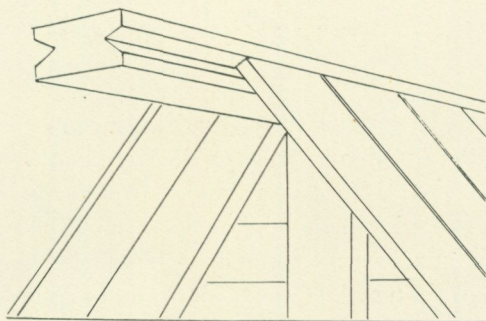

Bild 28. Stolpbod (modell) med bräddtak med åshuv och nåtar. Från Sumadia, Serbien. Etnografiska museet i Belgrad. Av samma typ som de gotländska. Efter K. Moszyński, Kultura ludowa slowian.

såväl på Fårön som över hela ön utom i dess sydligaste del, kartan bild 26, eller med andra ord inom det område där tak-täckningsmaterialet är nakna bräder utan beläggning av spån eller stenflisor. Den tyckes såväl tekniskt som funktionellt höra samman med skiftesverkskonstruktionen, men påträffas även i stenhus. En annan nära besläktad form har vinkelformigt urgröpt undersida, vari sparrarna skjuta upp, medan de snedställda nåtarna äro avpassade för takspån. De under detta lig-gande täckbräderna nå här endast upp intill huven och äro ej infällda i densamma. Medeltida belägg på denna typ ha påträffats i Vreta klosters kyrka i Östergötland och i Garda kyrka på Gotland, bild 22. Huvryggen har i Garda en repstavsformad vulst, som tjänar som kam på åshuvens översida. Förenklade motsvarigheter till denna finnas även i de gotländska bondehusen, men endast sporadiskt eller rent tillfälligt. Nästan lika vanlig som den nyssnämnda rombiska åshuven är däremot en annan variant av densamma med flat och horisontell undersida och snedställda nåtar i de vertikala yttersidorna, bild 27 a—d. I dessa äro takbräder, takspån eller de för Gotland karakteristiska stora kalkstensflisorna infällda. Typen förekommer nästan överallt på Gotland utom i västra mittpartiet och längst i söder, vilka trakter just karakteriseras av takstensflisorna och de för dessas skull platta taken, bild 27 e. För övrigt äro huvar med nåt okända i Norden, men de nyssnämnda karelsk-ryska gravhushuvarna med sidofalsar stå dock de gotländska ganska

Bild 29. Takstock med nåt i bod. Tschukúr, Gjölbashi, Mindre Asien. Efter Benn-dorf och Niemann, Reisen in Lykien und Karien.

nära och kunna betraktas som en övergångsform, vilket också bestyrkes av de degenererade parallellerna på Gotland. När inre mellantak under 1700- och 1800-talen i olika delar av vårt land började begagnas, gjorde man nåtar i bärbjälkarna, vari takbräderna skiftesverkmässigt inpassades. Då man därvid av traditionella skäl gjorde dessa innertak sluttande, uppkom en form, som på ett slående sätt liknar åshuvens, utan att man har rätt att räkna med något samband, bild 27 e.

Under utskrivandet av dessa rader har docenten Kustaa Vilkuna i Helsingfors meddelat mig, att han år 1929 i Virmo socken i Egentliga Finland påträffat en takhuv med nåt av ungefär samma typ som bild 27 a på en väderkvarn. Takbräderna voro för övrigt naglade fast i väggbanden. Antingen ha vi här att göra med ett gotländskt inflytande eller också bör ytterligare material kunna påvisas i Finland.

Först nere i Jugoslavien, bild 28, och i Mindre Asien, bild 29, känner jag någon full motsvarighet till de rombiska åshuvarna. De ha där ända in i nutiden använts både i härbrén och boningshus med skifteskonstruktion, och i nåten äro då antingen bräder eller takspån inlagda.

Även om det på forskningens nuvarande stadium är svårt att med säkerhet bedöma genom vilka förbindelser och vägar som de här skildrade huvtyperna utbretts, är dock en orientering mot öster och sydost i det stora hela oförtydlig. Särskilt gäller detta de nåt- och falsförsedda formerna. Det förefaller till och med

som om dessa skulle ha motsvarighet även i Kina, där sparrarna ibland äro infattade i en kamliknande stockhuv, bild 18—19.

Den karelska byggnadskulturen företer i flera avseenden ålderdomligare drag än den i Skandinavien. De paralleller man kan påträffa tyckas alla bottna i järnålderns yngre perioder och medeltidens början. De kunna därför vara förgreningar av samma kulturströmmar och kanske bero både på sådana som gått från sydöst genom Ryssland och på svensk inverkan österut. Här ligga några av de intressantaste problemen i den nordiska träbyggnadsarkitekturen gömda.

De norska gravhusens och stavkyrkornas huvudformer tyda slutligen också på att den enkla stockhuvn tidigare kan ha haft en vidare utbredning i väster.